

JAN LILLIENDAHL LARSEN, MARTIN SEVERIN FRANSDEN & SUPERTANKER

Jan Lilliendahl Larsen, urbanist, ph.d., hos Supertanker og ved Roskilde Universitet. Martin Severin Frandsen, urbanist og aktionsforsker i Supertanker og ved Center for Aktionsforskning og Demokratisk Samfundsudvikling på Roskilde Universitet. Supertanker er en gruppe, der blev dannet i 2003 som reaktion på byomdannelsen i Københavns havn – og debatten herom.

SITUATIONENS URBANISME

THE URBANISM OF THE SITUATION | *This article attempts to unfold a conception of an 'urbanism of the situation'. We show how the development of this alternative form of urbanism, which counters the reductive dominance of contemporary disciplinary urbanism, has been underway for some decades through collaborations between avantgarde art groups, urban social movements and critical urban intellectuals. Its focus is the rediscovery of the intimate relations between bodies, society and space. The development of this peculiar urbanism is traced, firstly, in the historical avantgardes, the situationists and their collaboration with Henri Lefebvre in particular, through the contemporary 'urbanists of the situation', where spatial and temporal urban oeuvres are shown to be essential aims as well as means of a political and aesthetic rediscovery of participation in the development of cities; secondly, in the recent subcultural history of Copenhagen, which shows both how relatively autonomous 'urbanisms of the situation' develop and how their culture and oeuvres can be co-opted by disciplinary urbanism. The article is concluded with a discussion on the necessities and possibilities of a current urbanism of the situation where we argue that for the rediscovered, vague and intimate relations between bodies, society and space to unfold into full blown productions of space, the cultural resonance of spatial and temporal urban oeuvres are crucial.*

KEYWORDS | *urbanism; participation; activism; avantgarde art; Copenhagen; urban; oeuvres; Henri lefebvre; vague space; production of space*

“[W]e are beginning to define new tools and methods to let these realities represent themselves, producing neither objects nor projects, only paths and relationships. The discipline becomes hybrid, moving on from architecture to public art, something we can call ‘civic art’” (Careri og Romito 233).

Således afrunder den italienske gruppe Stalker en række umiddelbart rudimentære, men samtidig særdeles potente dagbogsnotater fra ét af deres projekter i ét af Roms vage rum. Det grundlæggende argument er, hvorledes de, i kraft af blot og bar skabende tilstedeværelse i et konkret rum begynder at udvikle en kollektiv form for kreativitet hinsides deres mere snævre, kunstneriske discipliner. Den

personlige udviklingshistorie, som de foretager igennem dette projekt, skriver sig imidlertid ind i en skabende tradition med en længere (og, ud fra visse facetter, særdeles veldokumenteret) udviklingshistorie, der angår det, som vi betegner *situationens urbanisme*.

Inspireret af græsk filosofi så den franske filosof Henri Lefebvre urbane værker som vigtige udtryk for en civilisationens skabelshistorie eller *poiesis*, der både afspejlede historiske nyudviklinger i og var fremtidige fundament for en forandret relation mellem mennesker, samfund og rum – en generel relation, der kan betegnes *urbanisme*. Blandt de urbane værker gennem historien nævner han landsbyen, byen som sådan, den græske polis, den romerske urbs samt middelalderbyen. Mens de historiske, urbane værker i stadig højere grad handlede om mere generelle, politiske og økonomiske dynamikker, så ser han i den stadig mere tekniske og videnskabeliggjorte, kort sagt *disciplinerede*, moderne urbanisme (Lefebvre, “Reflections on the Politics of Space”) såvel behov som mulighed for en genudfoldelse af de direkte relationer mellem mennesker, samfund og rum med afsæt i byboeres *deltagelse i skabelsen* af konkrete *momenter* eller *situationer* som den næste generation af væsentlige, urbane værker; som den næste fase i urbanismens udvikling (Lefebvre, *Key Writings* 28).

Det er netop med implikationerne i en sådan aktuel, *situationens urbanisme*, Stalker tager deres første og urbanismens næste vage skridt til at reformulere. Det, vi betegner *situationens urbanisme*, skal med andre ord ikke forstås som en særlig kunstnerisk disciplin eller genre, der praktiseres inden for en adskilt sektor af det sociale liv, men tværtimod som et implicit opgør med disciplineringen i sig selv gennem en *social skabelse af urbane værker*, der både udvikler og udfordrer vores sans for byen og som udvider domænet for *deltagelse* til nye sider og grupper af samfundet.

I det følgende vil vi anskueliggøre, hvordan en sådan forståelse af situationens urbanisme kan udfoldes: Først som en udvikling i forlængelse af de historiske avantgarder (Ørum og Huang) via den helt essentielle artikulering mellem situationisterne og Henri Lefebvre til aktuelle, internationale eksponenter; dernæst i relation til en københavnsk kontekst, der har givet lokale eksponenter særlige karakteristika såvel som udfordringer ikke mindst i forhold til balancen mellem social forankring, politisk autonomi i og samfundsmæssig disciplinering af den urbane praksis, og sidst, i lyset heraf, som en opsamlende kritik af situationens urbanisme i København i dag ud fra de to væsentlige og gensidige former for urbane værker: *Producerede rum* og *urbane aktioner*.

Situationens urbanisme: Fra de historiske avantgarder til aktuelle eksponenter – De historiske avantgarder og Henri Lefebvre

Som Claire Bishop har dokumenteret kan de første famlende forsøg på at bygge bro over ‘afgrunden mellem dagligdags og æstetisk erfaring’ (Dewey 10) i den moderne storby spores tilbage til dadaisternes og surrealisternes avantgardistiske eksperimenter i 1920’ernes Paris (Bishop, *Artificial Hells* 66-73). Disse tidlige og aktuelt genopdagede eksperimenter i 1920’ernes Paris er væsentlige, historiske re-

ferencer dels for den kunstneriske praksis’ bevægelse ud af institutionerne og væk fra den isolerede Kunst som ophøjet disciplin, dels for den således socialisere(n) de praksis’ begyndende artikulering med politik, konkrete offentligheder og civilsamfundsgrupperinger. En eksplicit urban drejning af disse to tendenser sker dog først for alvor i miljøerne omkring Situationistisk Internationale (Bolt) i en efterkrigstid, hvor alternative, utopiske eksperimenter breder sig i civilsamfund og sociale bevægelser. Drejningen manifesteres i særlig grad med denne avantgardegruppens artikulering med den samtidige urbane, især parisiske, kontekst og med den urbane filosof Henri Lefebvre (Larsen, *Politisk urbanitet*).

Situationisterne fører spændingen fra den tidlige historiske avantgarde mellem det eksisterendes kritik og destruktion og nuets positive mulighed for utopiske udfoldelser videre i en konkret kritik af funktionalismens forstenende og fremmedgørende indflydelse på byen (en kritik som det danske medlem af situationisterne Asger Jorn allerede havde indledt i anden halvdel af 1940’erne; Jorn). Før spændingen rev grupperingen midt over, blev den håndteret i en særdeles skarp kunstnerisk praksis, som de betegnede *unitær urbanisme*, der dels tog kritisk afstand fra og fordrejede den funktionalistiske byplanlægnings tekniske teori, praksis og produkt, dels, i en brobygning mellem hverdagsliv og kunst, handlede om at eksperimentere med gradvise skridt mod skabelsen af et bysamfund af varierende udtryk for byboernes behov og drifter. I byens hav af fremmedgørende funktionalisme fandt og udfoldede situationisterne gennem deres udgave af den urbane vandring, den psykogeografiske drift, små øer eller positive tomrum af særlige “atmosfærer” eller “stemningsmæssige miljøer”, der kunne bruges som brohoveder i tilbageerobringen af byen fra den disciplinerende urbanisme, der opdelte hele byen efter en funktionalistisk optik og redefinerede kvarterers sammenhæng hen over hovedet på byboerne. I den eksplorative praksis udvikler den defensive fordrejning af byens forhåndenværende, semantiske og praktiske søm sig gradvist til en styrket og selvbevidst tilegnelse eller det, som de betegnede som *konstruktion af situationer* – skabelsen af atmosfærer eller stemningsmæssige miljøer i særlige momenter eller øjeblikke i urbane aktioner med deltagelse af både ‘iscenesættende’ situationister og stadig flere byboere eller “levemennesker”, som den ledende skikkelse i gruppen, Guy Debord formulerer det (Debord).

Mens man kan spørge, i hvor høj grad situationisterne (bortset fra et veldokumenteret forsøg på revolution i maj 1968) reelt interagerede og arbejdede aktivt for at inddrage andre, knap så artikulerede, parisiske kulturer i deres billede af byen (Bishop, *Artificial Hells*), så kan de i sig selv ses som en udfoldelse af én slags ‘levet utopi’ (Lefebvre, *Introduction to Modernity*), hvor aflæringen af samtidens dominerende praksisser og forestillinger kobles med en stadig mere konkret og nuanceret fantasi om andre udfoldelser af og i byen. I et udforskende samarbejde integrerer den franske byfilosof Henri Lefebvre situationisternes autonome udfoldelser i en filosofisk begrebsliggørelses yderligere selvstændiggørende kritik. Med den i introduktionen nævnte inspiration fra græsk filosofi folder han byen ud i en utopisk begrebsliggørelse af byen som et kollektivt værk og gør byboernes *deltagelse* i dette til kernen i sit kampråb om *retten til byen*.

I et både politisk og æstetisk, aflærende modtræk til de dominerende praksisser og forestillinger vender Lefebvre sig til fantasien i de utallige små, alternative og eksperimenterende udtryk, der vælger frem som små værker i byen, og bruger siden deres kraft til en filosofisk kritik af det etablerede, politisk-økonomiske begreb over dem alle, *produktion*. I sit begreb om *den sociale produktion af den sociale rumlighed* udfolder han bredden af menneskets produktive relation til omgivelserne, og således også implikationerne af retten til deltagelsen i skabelsen af byen som et kollektivt værk, i tre momenter, der i dag er blevet kanoniseret i byteori og geografi: henholdsvis det sanseligt-erfaredede, det (op)levede og det begrebslige (Lefebvre, *The Production of Space*; Larsen, *Politisk urbanitet*).

Snarere end egentlig utopisk eksplorativt er kampråbet om retten til byen i dag, bl.a. gennem David Harvey (Harvey), blevet en mere systemisk kritik af det eksisterende, der integrerer nogle af de etablerede politisk-økonomiske begreber, Lefebvre og situationisterne ønskede at komplementere. Denne systemiske kritik foregår blot på et negativt, begrebsligt niveau og medvirker hermed til reduktionen af det positive potentiale i *poiesis*; af den sociale og æstetiske bredde i rummets produktion. Lefebvre ønsker at vende den abstrakt definerende strøm og gøre de små, fx situationistiske, grupperingers praktisk-sanselige og kulturelt-semantiske, kort sagt æstetiske, udtryk – deres *urbane værker* – til modstandsdygtige praksisser og begreber i deres egen ret i en fremadskridende, politisk definitionskamp, der, med autonomt producerede rum som resonanskamre, kan modvirke samfundets etablerede, rumlige praksisser og forestillinger (Lefebvre, *The Production of Space* 137).

Den aktuelle internationale urbanisme

Med Lefebvres og situationisternes gensidige artikulering har vi søgt at etablere en første strategisk specificering af *situationens urbanisme* som en form for social produktion af social rumlighed, der, i sin bearbejdning af relationen mellem menneske, samfund og rum, bevæger sig hinsides etablerede discipliner og ud i nærkontakt med byens liv og udvikling. I forlængelse heraf søger denne urbanisme en ny form for autonomi omkring mindre grupperingers *produktion af rum* (i en kulturelt selvbevidst helhed af sanselig erfaring, oplevelse og begrebslig refleksion) og den faciliterende ‘iscenesættelse’ heraf gennem *urbane aktioner*. Denne situationens urbanisme ligger altså langt fra den æstetiske formalisering uden sociale rødder, som situationisterne i stigende grad skrives ind i (se fx Marling og Kiib). I det følgende vil vi se nærmere på aktuelle tendenser i en urbanisms avangarde og ikke mindst videreudviklingen, der har taget yderligere skridt ud af de mere snævre discipliner og ind i mere nære samarbejder med socialitet og civilsamfund.

Inden for videnskaben har især den ‘deltagelsesorienterede aktionsforskning’ været toneangivende (Kendon, Pain og Kesby), mens udviklingen inden for kunsten karakteriseres som ‘relationel æstetik’ af Nicolas Bourriaud (Bourriaud), ‘kollaborativ kunst’ af Grant Kester (Kester) og som den ‘sociale drejning’ af Claire

Bishop (Bishop, “The Social Turn”). Nogle af de helt centrale omdrejningspunkter i udviklingen inden for situationens urbanisme er, hvorvidt den iscenesættende ‘auteur’-rolle i produktionen åbnes over for ‘levemenneskets’ deltagelse og forandres i processen, og hvorvidt denne proces, ikke mindst i kraft af en nødvendig, rumlig resonans fra de små urbanismers brohoveder, de producerede rum, opretholder en reflekteret autonomi ift. allerede etablerede perspektiver og positioner i byudviklingen.

Inden for det seneste tiår har der udviklet sig en øget selvbevidsthed omkring denne urbanisme. En række udgivelser *Architecture and Participation* (Jones, Petrescu og Till), *Urban Act* (aaa) og *Spatial Agency* (Awan, Schneider og Till) har understreget nyudviklingen og dens historiske ophav – ikke mindst situationisterne. En stor del af vitaliteten i urbanismens nyere udvikling kommer fra den stadig mere udbredte og selvbevidste kultur omkring indtagelsen af byernes tomme og forladte bygninger og rum – en tendens, som vi andetsteds har beskrevet som fordrejninger af byens vage rum. Mens fordrejningsbegrebet, som det fremgår, er hentet hos blandt andre situationisterne og Lefebvre og betegner anvendelsen af eksisterende artefakter eller rum til andre formål end dem, de blev fremstillet til, så er begrebet om vage rum et forsøg på videreudvikling af ofte anvendte termer som ‘tomrum’ og ‘frirum’. Det henviser til forladte bygninger og byrum, der er præget af dels *fraværet* af klare og etablerede forestillinger og funktioner, dels *tilstedeværelsen* af mange forskellige forestillinger i/om rummet (de er aldrig helt tomme, men ‘vage’), dels *nærværet* mellem den umiddelbare kropslige oplevelse og rumlige omgivelser muliggjort af fraværet (oplevelsen er ikke allerede defineret, men ‘vag’ og åben) (Larsen, “En urban kritik”; Larsen, “Vage rum”).

Fordrejningerne og de vage rum er blevet eksperimenterende udforsket i en lang række byer af en lang række eksperimenterende urbanister i grænselandet mellem videnskab, kunst og aktivisme og beskrevet med et engagement, der kun kommer til udtryk, når helt nye aspekter af (by)livet udfolder sig i deres klarhed (fx Lehtovuori; Lévesque; Nicolas-Le Strat). Artiklerne, essayene og manifestene i denne urbanisme indeholder uden undtagelse en glød, der næres af overraskelse, optimisme og taknemmelighed over det at være vidne til et *moment*, der af nogle betragtes som urbanitetens genfødsel (se Larsen, *Politisk urbanitet*; Larsen, “En urban kritik”).

Genfødslen handler bl.a. om selve den kulturelle dynamik i fordrejningerne og om, hvordan det vage og formløse byrum langsomt defineres og gives form af grupper i byen, som i denne proces selv etableres eller undergår en forvandling. Der bliver med andre ord ikke blot etableret en praktisk forbindelse til det indtagne og fordrejede rum, men den sanselige og fantasifulde leg med materialer, som dette indebærer, lejr sig også som erfaringer i kroppen og som fælles oplevelser hos de grupper, der samarbejder om fordrejningen. Med tiden udvikler fordrejningen sig til faste praksisser og fælles oplevelser knyttet til rummet og den nye socialitet, der gennem det, vi karakteriserer som erfarede, levede, sociale og begrebslige *associeringer*, langsomt udvikles. I denne sammenhæng er det vigtigste at bemærke,

dels at en ny og særegen kultur omkring forbrejningen af de vage rum med tiden således udvikles (med Lefebvres ord nye former for produktion af sociale rum), dels at grænsen mellem byboeren som passiv beskuer og aktiv deltager i forbrejningen af disse byrum i høj grad udviskes. Kort sagt: Med de små urbanismers tilegnelse af de vage rum som deres egne, producerede rum, udfolder de samtidig sig selv i en autonom og bevidst kultur, der genopdager implikationerne i politisk og æstetisk deltagelse i byens udvikling.

Genfødslen af urbaniteten i de vage rum handler således også om en ny form for urbanismes bevidsthed om de demokratiske og skabende muligheder hinsides discipliner og i nærkontakt med civilsamfundet. Den italienske gruppe af urbanister, Stalker, der er citeret i indledningen til denne artikel, beskriver meget rammende den bevægelse ud af faglige discipliners favntag, som længere tilstedeværelse i vage rum kan bevirke. Deres entré i det centrale, men skjulte område, Campo Boario i Rom, var gennemgående defineret ved *vagthed*. Selve rummet var henlagt og halvtomt og befolket af *ekstravagante* og *vagabonderende* grupper, da Stalker ankom med formålet at indrette et kombineret atelier og galleri. I en tilstedeværelse, hvor de kun gradvist foldede deres praksis ud, anskuedes de først med undren – deres identitet var lige så *vag* som de eksisterende brugeres – men siden, da de begyndte at indtage stedet, med aktiv nysgerrighed. I et praktisk samarbejde med områdets andre beboere, bevæger deres fagdisciplinære identiteter som kunstnere og arkitekter sig langsomt i baggrunden. De bliver blot én blandt andre i en smeltedigel af kulturer, hvor grænsen mellem 'iscenesættelse' og 'levemennesker' udviskes. De iagttager, på en måde der er nært beslægtet med den deltagelsesorienterede aktionsforskning, hvorledes lokal viden vokser frem gennem den blotte tilstedeværelse i et praktisk krydsfelt mellem observation og kollektiv forandring. En hybrid urban praksis, en tilstedeværelsens *poiesis* vokser således frem. I stedet for de vanlige objekter og projekter kommer produktionen af relationer, stier og repræsentationer af den lokale virkelighed i fokus (Careri og Romito).

Bevægelsen væk fra traditionelle discipliner mod en faciliterende og relationsopbyggende tilstedeværelse kan ses hos en del andre grupper. En særligt vigtig gruppe er City Mine(d) fra én af de vage rums hovedstæder, Bruxelles, som aktivt søger at mobilisere energien i det de kalder byens oversete 'cracks' gennem små prototypiske projekter, der anskueliggør byens potentialer lokalt, samtidig med at de med deres urbane værker, i en form for horisontal empowerment, opbygger civilsamfundsnetværk på tværs af byen. Måske endnu vigtigere så udvikler City Mine(d) en taktik for vertikal empowerment, der, hjulpet af de vage rums ofte komplekse plan- og ejendomsforhold, indebærer en autonom tredjeparts-rolle i forhandlinger mellem økonomiske og politiske aktører på et højere niveau i byregionen. Dette har været et vigtigt modtræk til den ellers uundgåelige, instrumentaliserende reintegration af gruppens eksperimenterende aktioner i en fremadskridende gentrificeringsproces (Moyersoen, "Autonomy and Inclusive Urban Governance"; Moyersoen, "The Role of the Tertius as Initiator of Urban Collective Action").

Bevidstheden om de positive, demokratiske og skabende muligheder, som urbanitetens genfødsel omkring de vage rum har medført, suppleres således af bevidstheden om nødvendigheden af strategisk definition af den nye urbanisme. Mens den nye urbanisme er blevet styrket og mangfoldiggjort i utallige projekter under de 'flydende betegnelser', *midlertidighed* og *kreativitet*, karakteriseret ved særdeles diffuse relationer til den betegnede, vage praksis, men med særdeles stor politisk effekt (Laclau og Mouffe), så er denne styrkelse således gået hånd i hånd med en instrumentalisering, hvor den selvbevidste og autonome skaberkultur (de nye urbanismers 'authorship' i Claire Bishops forstand; Bishop, "The Social Turn") er blevet udfordret af den etablerede, teknisk og økonomisk orienterede byplanlægnings, den disciplinerende urbanismes, diskurser og interesser. I én af midlertidighedens hovedstæder, Berlin, er dette paradoks netop understreget af én aktuelt toneangivende urbanist, Mathias Heyden. Med afsæt i en urbanisme udviklet i miljøet omkring det producerede rum, K77 (et besat hus i Kastanien Alle), og udadventte urbane aktioner som Hier Entsteht, kritiserer han således den måde, de utallige midlertidige projekter, skabt bl.a. af midlertidighedskulturens moderne stamfaddere, *Urban Catalyst*, blot udgør eventbaserede krydderier i eller, endnu værre, åbninger for en neoliberal genintegrering af en subkulturel tendens med meget større forandringspotentiale (Heyden 39-40).

Som vi vil se nedenfor, så er Heydens kritik også relevant for den danske kontekst, men før vi kommer dertil, så skal vi her konstatere, at vi med ovenstående historiske nedslag har ønsket at etablere en forståelse af situationens urbanisme som (den faciliterende 'iscenesættelse' af) social produktion af social rumlighed på tværs af alternative, eksperimenterende strømninger i kunst, videnskab, politik og civilsamfund igennem urbane værker som henholdsvis producerede rum og urbane aktioner.

Den nyere historie om situationens urbanisme i København

Fra den bredere europæiske udviklingshistorie skitseret ovenfor vil vi i det følgende se nærmere på den nyere, historiske udvikling af situationens urbanisme som praksis i København, som baggrund for en analyse af dennes videre udfoldelsesmuligheder i den aktuelle situation.

Kunstneriske avantgarder og urbane sociale bevægelser i København

I store træk er den nyere historie om situationens urbanisme i København, at der startende med forskellige sociale bevægelser samarbejde med samtidige avantgardekunstgrupper i 1960'erne og 1970'erne udvikles en på én gang kunstnerisk og politisk autonom og samtidig bredt, folkeligt forankret urbanisme, som i forlængelse af situationisterne i Paris kan ses som en bestræbelse på at 'tilbageerobre' byen fra såvel privatkapitalistisk boligspeculation som kommunal saneringspolitik.

1960'ernes toneangivende urbane bevægelse, slumstormerne, opstod i tæt tilknytning til ungdomsoprøret og studenterbevægelsen og, akkurat som situationisterne i Paris, som reaktion på den samtidige funktionalistiske planlægning og samtidig som kamp mod boligspekulation. De mest kendte producerede rum i bevægelsens historie var besættelsen af Sofiegården på Christianshavn i 1969, indtagelsen af Folkets Hus på Indre Nørrebro i 1971 samt oprettelsen af Christiania samme år (Jepsen 277-281; Gaardmand 182-183). Med afsæt i sådanne kollektivt tilegnede 'brohoveder' eller 'øer' i byen udviklede og iscenesatte bevægelsen en række udadrettede, urbane aktioner i København. I flere tilfælde skete dette med "ekspertbistand fra Kunstakademiet" (Gaardmand 183) og i form af mere eller mindre 'ulovlige' og selvorganiserede fordrejninger og tilegninger af fælles rum i byen med Palle Niensens legeplads i Stengade på Nørrebro og kunstnergruppen Kanonklubbens haveprojekt i Urban Planen på Amager som nykanoniserede 'urbane hovedværker' (Larsen, "Social Aesthetics"; Kjær).

Sluttræssernes aktivistiske slumstormerbevægelse udviklede sig fra først i 1970'erne til mere bredt forankrede beboerbevægelser, hvor Nørrebro Beboeraktion var én blandt flere (Hallander et al.). Beboeraktionen blev oprettet i forbindelse med den selvbestaltede etablering af legepladsen Byggeren i 1973, og dens aktiviteter rettede sig mod kampen for boliger, der var til at betale, og mod at sikre offentlige frirum og faciliteter i lokalområdet (Christensen 51-54; Thomsen). Det var inden for beboerbevægelsen, at et egentligt gade- og aktionsteater blev udviklet, og flere gadeteaterforestillinger arrangeret og iscenesat af københavnske beboeraktioner mandede fx ud i husbesættelser (Christiansen; Bertelsen).

1980'ernes BZ-bevægelse var med sin politiske, urbane praksis med husbesættelser, der sigtede dels mod opnåelse af kollektive frirum, såkaldte "central places" (Mikkelsen og Karpantschhof) eller "øer" (Jensen), og dels mod at skaffe ungdomsboliger, i en vis udstrækning en videreførelse af 70'ernes beboerbevægelser. I modsætning til beboerbevægelsen havde BZ-bevægelsen imidlertid karakter af et ungdomsoprør, og ved siden af ønsket om flere ungdomsboliger var baggrunden for bevægelsen et ønske om "kollektive bo- og væresteder, som de unge kunne præge med deres egne livs- og udtryksformer" (Jepsen 291). Den var samtidig i mindre grad forenet omkring et klart og veldefineret politisk program. BZ-bevægelsens kamp for ungdomshuse var snarere båret af en "livsfølelse" som ofte var "sprog – men aldrig udtryksløs" – altså med vores ord 'vag': "Den formuleres ikke i ord ... den er praktiseret livsstil ... hvis sprog er samvær, udseende, rummenes indretning, de daglige aktiviteter" (Jensen 17).

BZ-bevægelsen var samtidig kendetegnet ved en stærkere antagonisme i forhold til det politiske system og dets institutioner – som vel at mærke blev modsvaret af en lige så konfrontatorisk linje fra systemet – selv om det f.eks. lykkedes for BZ'erne at forhandle sig frem til deres eget urbane værk, Ungdomshuset (Jepsen 291-297). Set i bakspejlet manglede BZ-bevægelsen en stærkere forankring i bredere lokale urbane spørgsmål, og "kampen for autonomi mht. bolig og fælles institutioner fik ... karakter af en kamp for en subkulturs ret til autonomi og autonome fællesskaber" (Christensen 55).

I løbet af 80'erne sker der en gradvis afmatning af de urbane sociale bevægelser, der har mobiliseret en stor del af den københavnske bybefolkning siden sluttræsserne, men noget af traditionen og energien fra bevægelserne overlever og kanaliseres ind i en ny 'projektverden', der opstår i 90'erne med oprettelsen af en række nye statslige, sociale og bypolitiske forsøgsprogrammer rettet mod marginaliserede borgere og udsatte by- og boligområder. Denne nye projektverden består dels af mere selvorganiserede social-kulturelle projekter, der vokser ud af beboer- og BZ-bevægelserne, som f.eks. Sidegadeprojektet på Vesterbro og Sjakket på Nørrebro, dels af nye, statsligt initierede bypolitiske forsøg med boligsocialt arbejde og kvarterløftprojekter, der fungerer som "nye træningsbaner for græsrodderne" (Christensen; Laneth; Andersen et al.).

I forlængelse af kulturen fra de urbane sociale bevægelser ser projektagerne og projektlederne i de social-kulturelle projekter, og til en vis grad også i de bypolitiske projekter, sig selv som alternativer til de offentlige institutioner og den traditionelle borgerinddragelse. Men samtidig fungerer projekterne også på de præmisser, som tildeling af projektkronerne fra de statslige eller private puljer og fonde bærer med sig, og den "grundlæggende *selvorganisering og udadvendt orientering* er under bestandigt pres fra en givtig og trygheds-skabende, men også omklamrende og indsnævrende formel institutionalisering" (Christensen 58).

Med 90'ernes projektverden opstår der således nogle nye rammebetingelser for den københavnske variant af situationens urbanisme, hvor den mere frie æstetiske og politiske udfoldelse af alternativer og utopier, der var kendetegnende for de tidligere årtier, i stigende grad må underordne sig de by- og social-politiske mål, der er knyttet til overlevelse via de offentlige og private pulje- og fondsmidler. Inden for disse rammer bevæger den æstetiske og politiske praksis sig gradvist i retning af en mere socialpolitisk orienteret praksis med træk til fælles med aktuelle varianter af den engelske community art tradition (Bishop, *Artificial Hells*; Nikolaj Kunsthall) – en tendens, der, som vi vil forholde os til i næste afsnit, fortsat kan iagttages i den nuværende situation i København.

Den aktuelle situation i København

Mens vi altså fra og med slutningen af 60'erne og igennem 70'erne og 80'erne kan se, hvordan en autonom og politisk urbanisme udvikler sig i København, blandt andet gennem kampen *om* og siden gennem tilegnelsen *af* vage rum i byen, og hvordan dele af denne situationens urbanisme i 90'erne etableres og delvist genintegreres i 'projektverdenen', så har der siden 00'erne udviklet sig en ny, differentieret bølge af urbanismer – lige som det er sket internationalt atter med afsæt i byens vage rum og i samarbejde med mere eller mindre lokalt forankrede, nutidige eksponenter for avantgardetraditionen i dens aktuelle udtryk som relationel, kollaborativ og intervenerende kunst. Udviklingen kan følges i tre bølger.

Mens der omkring årtusindskiftet herskede udbredt nysgerrighed over for byens 'uplanlagte', 'midlertidige mellemrum', 'lommer', 'sprækker', 'pauser' og 'selvgroede miljøer', tog den nye udvikling omkring byens vage rum, med en tyvstart af kunstmiljøet i de tidligere B&W Motor-haller på Christianshavn i årene omkring 1990, for alvor fart med etablering af en række havnecafeer først i nullerne, bl.a. Thorsen, Kontiki Bar, Pappa Hotel og ikke mindst Luftkastellet. Cafeerne, der alle blev etableret i nu forladte havneerhvervsbyggerier, var for alvor med til, at københavnernes genopdagede nogle af byens glemte rum, men sammenlignet med tidligere årtier fik jagten efter byens vage rum andre implikationer.

Fra i 1970'erne og 1980'erne at være meget politisk orienteret mod generelle forandringer af samfundet eller strukturelle kritikker af fordelingen af fx boligmuligheder, som fx i dele af BZ-bevægelsen – en politisk kultur, som er blevet karakteriseret som 'utopisk' – til en kultur i 2000'erne med udtalt skepsis over for såvel den måde, samfundet fungerer på, som over for den eksplicitte, politiske kritik heraf. Denne 'topiske' kultur er således mere interesseret i, gennem bl.a. pragmatiske forhandlinger med økonomiske og politiske interesser, at udnytte de forhåndenværende, fysiske muligheder i de vage rum i sig selv snarere end at etablere en generel kritik af samfundet (Dienel og Schophaus 11; Heyden 39). Den vitaliserende energi fra byens vage rum indgår således i en først og fremmest æstetisk-sanselig genopdagelse af byen.

Et betydeligt bud på en ny urbanisme tidligt i denne periode er miljøet, der udvikles omkring Luftkastellet. I sig selv agerer miljøet rambuk for en særdeles væsentlig genopdagelse af de ellers forladte eller relativt sterilt byomdannede havneområder. Cafeens hedonistiske kultur suppleres i løbet af kort tid af en mere politisk bevidst udvikling omkring byudviklingslaboratoriet Supertanker, der, som platform for workshops, debatmøder og udstillinger og med udviklingen af begreber om stedets særlige karakter, kompletterer den praktiske genindtagelse af de tomme lagerhaller på Krøyers Plads som et produceret rum. Samtidig, med afsæt heri, udfordrer laboratoriet den politiske kultur i byen med urbane aktioner, bl.a. i form af lokale visionsprocesser og stort anlagte debatter om aktuelle konfliktspørgsmål, men også i aktiviteter, der gradvist fører til udviklingen af et mere og mere institutionaliseret fokus på byliv, oplevelse, midlertidighed og kreativitet, der i sin instrumentalitet med tiden udfordrer den autonome kultur og skaber spændinger internt i miljøet (Larsen, *Politisk urbanitet*, Supertanker).

En mere eksplicit politisk gentilegnelse af byens vage rum karakteriserer en senere bølge, der udfolder sig i miljøet omkring Ungdomshuset på Jagtvej. I døningerne efter en særdeles dramatisk evakuering med indsatsstyrke og efterfølgende uroligheder, sker der forskellige former for mobiliseringer omkring kravet om fristeder for unge. *Pink Blok* og *Foreningen for flere operahuse* er fx aktive i meget farverige, teatraliske aktioner for Ungdomshuset (Bjerg, "Pink punk"), men især *Frikommunen Refshalevej* hen over sommeren 2008 (Bjerg, "Opbyggerne", Kimouche og Skjærbæk) er med til at mobilisere nye, både kulturelt og politisk eksperimenterende og udfordrende kræfter i indtagelsen af en vejstrækning langs Christiania.

Da aktionen efter halvanden måned under fredelige forhold lukkes af politiet, bevæger den således sammentømrede socialitet sig videre til det, der, qua produceret rum, kommer til at blive samlingspunktet for den nye urbanisme, *Bolsjefabrikken* (Kimouche og Søberg). Etableret måneder tidligere udvikler stedet sig hurtigt, bl.a. med deltagelse af kunstnergruppen *Bureau Detours*, fra et klubmiljø til at være et frirum for kreativ og ukommerciel aktivitet. Bolsjefabrikken udfolder en praksis, der først og fremmest handler om kollektivt skaben, som således i subkulturen betegnes 'hippier' ifht. Ungdomshusets mere konfronterende, 'politiske' linje, men som stadig er eksplicit kritisk over for nogle af de mere oplevelses- og bylivsorienterede tendenser, der nu samler sig omkring bl.a. gadefesten *Distortion* (Samson). En stort anlagt høring i efteråret 2012 om *Frihedsværdien* stadfæster Bolsjefabrikken som et væsentligt samlingspunkt for en mere politisk urbanisme i København (Eltard-Sørensen).

En tredje bølge i 2000'ernes nye urbanismer udvikler sig som en konkret knop-skydning af miljøet omkring Bolsjefabrikken – og som konsekvens af en, siden havnecafeernes fremkomst, gradvist modnet opfattelse inden for politik, planlægning og hverdagsterminologi af de vage rum som økonomisk kreative miljøers arnesteder. Organisationen givrum.nu's etablering af PB43 i efteråret 2010 samler således, med parolen "Tom bygning + givrum.nu = Kreativ byudvikling", den mere organiserede og økonomisk entreprenante del af Københavns urbane subkultur i den nedlagte Sadolin & Holmblad-fabrik på det nordlige Amager (Andersen og Toft-Jensen). Miljøet her, og særligt givrum.nu med bl.a. den årligt tilbagevendende *ThinkSpace*-konference for kulturelle entreprenører og byudviklingsbranchen, kobler urbane fænomener som deltagelse, kultur, kunst og oplevelser yderligere til forestillinger om og strategier for midlertidig, kreativ og brugerdrevet byudvikling. Denne strategiske diskurs har således haft stor indvirkning ikke blot på den formelle planlægning af byens udvikling, men også på nyere subkulturelle og politiske udviklinger.

Parallelt med udviklingen internationalt har vi altså også i en lokal københavnsk kontekst kunnet iagttage en fornyet vitalitet i urbanismens udvikling i et tæt samspil med kulturen omkring indtagelsen af vage rum. Side om side med dette har situationens urbanisme siden 00'erne fortsat med at udfolde sig i tilknytning til den 'projektverden', der etableredes i 90'erne, og som fortsat har ekspanderet siden årtusindskiftet med en længere række af områdefornyelsesprojekter og boligsociale helhedsplaner. Et fælles vilkår for de urbanismer, der aktuelt udfolder sig i relation til de bypolitiske og boligsociale projekter, er, at de er under stigende pres for at underlægge sig krav om at kunne påvise målbare sociale effekter, i takt med at den socialt engagerede kunst fra politisk hold får status af et "strategisk og praktisk værktøj til udsatte byområder" (Socialministeriet). Man skal i denne sammenhæng ikke underkende de veldokumenterede positive sociale effekter, som er knyttet til den socialt engagerede og communitybaserede urbanisme (Yde; Frandsen og Pfeiffer; Hagedorn og Madsen), men samtidig indebærer denne underordning af kunstnerisk praksis i forhold til instrumentelle, socialpolitiske mål en reducere af kunstens mere transformative æstetiske og politiske potentialer, som også Bishop har konstateret i en britisk kontekst (Bishop, "The Social Turn" 180).

Udviklingen af *situationens urbanisme* som *social skabelse af urbane værker* i form af *producerede rum* og *urbane aktioner* i den københavnske kontekst siden 00'erne har samlet set været kendetegnet ved, at en ny bølge af mere eller mindre autonome urbanismer har udfoldet sig dels i byens vage rum, dels i tilknytning til eller regi af de mange by- og socialpolitiske projekter. Samtidig har udviklingen været kendetegnet ved en stigende politisk interesse dels for de strategiske, 'kreative' byudviklingspotentialer forbundet med gentilegnelsen af de vage rum, dels for den socialpolitiske værdi af den socialt engagerede communitykunst. Opnåelsen af anerkendelse fra de etablerede og stærke politiske og økonomiske interesser og de dertil knyttede pulje- og fondsmidler er imidlertid ofte forbundet med en 'ofring' af urbanismernes politiske og æstetiske autonomi og 'authorship'. Den aktuelle situation i København handler således om, hvordan de forskellige aktuelle urbanismer håndterer den stigende opmærksomhed fra en disciplinerende urbanismes instrumentelt orienterede politiske og økonomiske interesser, uden at samarbejdet med disse berører dem de transformativ og utopiske potentialer, der vokser ud af skabelsen af og resonansen fra de urbane værker.

Situationens urbanisme og de urbane værker i København her og nu

Efter i det foregående at have forsøgt at etablere et perspektiv på den københavnske situation, dels historisk, dels aktuelt ift. konkrete urbanismers vilkår og tendenser, vil vi nu afslutningsvist forsøge at tegne et billede af fremadrettede bud på en situationens urbanisme, i form af urbane værkers essentielle relation mellem, på den ene side, *producerede rum*, eller det som i miljøet kaldes "permanente knudepunkter", "fysiske steder for modkulturer" (La Cour) og "fristeder" (Christensen, "Kampen om fristederne", Søberg og Kimouche) og, på den anden side, *urbane aktioner* eller "midlertidige manifestationer" (La Cour), hvorigennem urbanismen kan udfolde sin skabende kultur i øvrige dele af bysamfundet på måder, der faciliterer beslægtede genopdagelser af det at deltage i skabelsen af byen som et kollektivt værk.

Producerede rum

De fleste dele af miljøet omkring en situationens urbanisme i København har i de seneste år i høj grad defineret sig i forhold til den kreative diskurs (det være sig negativt, som netværket Openhagen, mere positivt, som ungdomskulturhuset Kraftverket, givrum.nu og PB43, eller et sted herimellem, som Ungdomshuset og Bolsjefabrikken) – og bevæger sig herved på grænsen mellem at være udtryk for autonom urbanisme og at være instrumentaliserede delelementer i en overordnet, disciplinerende urbanisme. Presset på Christiania og rydningen af Ungdomshuset på Jagtvej har imidlertid, sammen med udviklingen af miljøet omkring Bolsjefabrikken, åbnet adskillige perspektiver på nødvendigheden af og mulighederne i producerede rum.

Selv om de tidsmæssigt og kulturelt "ligger langt fra hinanden", så anskues Christiania og Ungdomshuset ifølge en Ungdomshus-aktivist som nært beslægtede netop igennem tilkæmpelsen af "konkrete fristeder". Ungdomshuset er for hende kendetegnet ved som 'fristed' kollektivt at "eksperimentere med musik, køn, kultur og samværsformer" (Christensen, "Kampen om fristederne"). Hos Openhagen betegnes det ryddede Ungdomshus ligeledes som "et rum for eksperimenter og modkultur" (Wedel-Brandt), hvor en 'levet' udfoldelse af byens vage potentialer bliver til "knuder og lokale fortætninger ... udsprunget af menneskers behov, og som kan udvikle sig og forhandles gennem stedets brug ... hvorfra det er muligt at navigere i og bruge den nye bys realiteter og potentialer" (La Cour). Mange af tankerne formuleres netop som Ungdomshuset på Jagtvej var blevet en del af historien og et nyt hus var forhandlet igennem med kommunen et andet sted i byen. Forhandlingsprocessen gjorde for nogle i miljøet, at man derved mistede "noget af sit systemoverskridende potentiale" (Christensen, "Kampen om fristederne"). Noget af energien føres videre i miljøet omkring Bolsjefabrikken, hvor der efter kort tids intens tilegnelse af rummet i Københavns nordvestkvarter er udviklet en stærk selvbevidsthed, der får en del af miljøet til at konstatere: "Vi er ikke Ungdomshuset, vi er ikke Christiania. Vi er Bolsjefabrikken – selv om de 'kreative' selvfølgelig også stadig laver deres events i baghuset" (personligt udsagn fra aktivist i februar 2009).

I engagementet omkring omskabelsen af det vage rum som "en voksende og levende skulptur" er den styrende motivation således både "undsigtelsen af nogle af de logikker, der gør sig gældende i resten af samfundet" (både etablerede samfunds-institutioner og mere pragmatiske dele af miljøet, såsom Kraftverket, kritiseres) og ønsket om udviklingen af "reelle bud på andre, mere autonome og tolerante kultur-, organiserings- og samværsformer", der går "hånd i hånd med en æstetisk nyorientering" og som ønsker at "pege ud over sig selv" (Søberg og Kimouche).

Bolsjefabrikken er selv i de senere år blevet udfordret af såvel permanensens risiko om at lukke sig om sig selv og midlertidighedens tvang om at være nomader i transit mellem byens vage rum. Det indtil nu væsentligste forsøg på at udvikle begreber om denne balanceakt på tværs af miljøet er kommet på Bolsjefabrikkens initiativ i forbindelse med den tidligere omtalte høring om *Frihedsværdien* afholdt i efteråret 2012 med deltagelse af andre fristeder som Ungdomshuset, Folkets Hus og Christiania og urbane grupperinger som Openhagen og Supertanker. Anledningen var aktuelle bestræbelser på at sikre sig en mere permanent eksistens gennem enten 'at købe sig til autonomi' eller ved indgåelse af faste driftsaftaler med kommunen. Disse bestræbelser kan ses som udtryk for en mere pragmatisk og mindre systemkritisk måde at sikre sig 'øer' og 'brohoveder' for udfoldelsen af en selvstændig urbanisme i forhold til tidligere årtiers mere politiserende slumstomer- og besættelsesaktioner.

Netop denne tendens til afpolitisering og tilpasning i forhold til de givne vilkår i en disciplinerende planlægning og et kommercielt ejendomsmarked var et af spørgsmålene, der blev taget op på høringen, hvorudfra tre hovedpointer til en aktuell urbanisme kan drages: 1) *Selvstyre*. Der må gradvist udvikles selvstændige,

kollektive organiseringsformer, brugsaftaler og/eller ejerskabsformer, som kan udfordre ejendomsmarkedets privatisering og planlægningens disciplinering. 2) *Samarbejde*. Miljøerne omkring de enkelte rum skal være i stand til at fastholde en fælles bevidsthed om de interesser, de deler, og udvikle evnen til at indgå i horisontale samarbejder på tværs af byen, samt 3) *Åbenhed*. Udviklingen af kulturer, organiserings- og brugsformer skal bevare åbenhed over for nye grupper, nye impulser og kontinuerlig fornyelse og genskabelse.

Bolsjefabrikken besluttede sig for ikke at købe sig til autonomi, men har fortsat sit virke ud fra de tre principper som et væsentligt udtryk for, hvorledes en aktuel, situationens urbanisme kan vokse ud af de gradvise erfarede, levede, sociale og begrebslige associeringer i relationen til producerede rum.

Urbane aktioner

Med tendenserne til instrumentalisering i miljøet har de urbane aktioner, der er udtryk for kulturerne udviklet i de producerede rums resonansboks, gradvist vundet pladsen for aktioner og deltagelsesprocesser, der arbejder inden for etablerede forestillinger og praksisser i den disciplinerende urbanisme. I den rent byplanfaglige retning har givrum.nu trukket deres erfaringer fra PB43 og til dels Bolsjefabrikken ind i årlige konferencer, der går ud på at skabe et møde mellem iværksættere og byplanbranche under det overordnede tema 'brugerdriven byudvikling'. En kreativ pendant til den oplevelsesorienterede Metropolis-biennale – begge i tråd med den kreative diskurs' iboende fordring om sublimering af byens utæmmede energier i en samfundsmæssigt nyttig retning og uden resonans med en selvstændig urbanismes egne rum.

Det samme gør sig gældende med den atter mere oplevelsesorienterede begivenhed *Distortion* og et projekt som *Spaces-In-Between: The City Becoming*. Førstnævnte en gadefestival, der har spredt sig til flere centrale bydele i København og som kan siges i stigende grad at indgå positivt i kommercielt orienterede byomdannelsesprojekter (Samson). Sidstnævnte, en kurateret performance- og workshopbegivenhed om det "vibrerende liv i byens mellemrum" afviklet på den føromtalt Krøyers Plads i foråret 2013 med en unik dome-konstruktion som ramme (Dome of Visions). Begivenheden refererede til tidens buzzwords om byliv, eksperimenter og byens mellemrum, men blev beværtet af internationale facilitatorer og grundejere uden eksplicit reference til, endsiges sans for, hverken stedets væsentlige historie, den igangværende byomdannelsesproces eller byens øvrige autonome urbanismer. Et særdeles væsentligt eksempel på konsekvensen, når spirende urbanismer mister de resonerende rammer fra producerede rum og deres vage fordrejninger genintegreres i etablerede praksisser og forestillinger.

I en anden del af miljøet spiller andre typer aktioner en væsentlig rolle. På Bolsjefabrikken refereres til *Frikommunen Refshalevej*, *Hyskenstræde* (en gadefest, der bl.a. endte i politiske manifestationer, omfattende hærværk og direkte kritik af *Distortion*) og *Søminen* (en midlertidig besættelse), som "situationer" ... der havde

en kortlivet eksistens men stadig er i vores bevidsthed" (Bolsjefabrikken). De bevæger sig alle på grænsen af loven, men resonerer samtidig betydeligt mere med en autonom urbanisme, der ikke mindst kommer til udtryk i producerede rum som Bolsjefabrikken, Folkets Hus, BumZen ("BumZen"), Christiania og Ungdomshuset.

Aktionerne er således betydelige modtræk til de flydende betegnere, som præger øvrige dele af miljøet, men de kan samtidig, måske med undtagelse af Refshalevej, siges til dels at slutte sig om sig selv. En aktuel situationens urbanisme fordrer klart mere åbne og mobiliserende aktionsformer, der både har den autonomt skabende kultur i sig, men som samtidig formår at bygge bro mellem det, situationisterne betegner som henholdsvis iscenesættelse og levemennesker ved konstant at initiere og bygge videre på sociale, erfarede, levede og begrebne associeringer. En sådan både politisk og æstetisk deltagelsesform implicerer fire momenter, i hvad der kan kaldes en *urban dramaturgi*, hvor æstetiske og videnskabelige discipliner kombineres med praktisk håndværk i iscenesættende urbanisters lokale interventioner *som* og *blandt* byboere: Den udgøres af etnografiske *møder*, praktiske *kollaborationer* og demokratiske *dialoger*, der hver især udgør vage momenter i *produktionen* af sociale rum.

Mens mødernes og kollaborationernes to momenter har nogle fællestræk med deltagende observation i deres fokus på dyb forståelse af steder og mennesker, så er de på samme tid eksplicit relateret til kollektiv skabelse af arenaer for deliberation om fremtidig byudvikling og, derfor, on-site forstadier til aktionsforskningens faciliterede frirum (Nielsen og Svensson). Mest af alt skal momenterne imidlertid ses i relation til praksisser hos City Mine(d) (aaa 34ff) eller endnu mere til den situerede poiesis i Stalkers 'civic art' – "producing neither objects nor projects, only paths and relationships" (Careri og Romito 233). Mens stier og relationer eller, i vores terminologi, levede og sociale associationer måske er hovedproduktet af disse momenter af en aktuel urbanismes dramaturgi, så kan de, gennem erfarede associationer især i det kollaborative moment, producere håndfaste urbane værker *en miniature* i den rumlige praksis, altså producerede rum, som de øvrige momenter kan resonere med – ikke mindst det dialogiske moment.

Det er her den særlige kultur i de vage rum begynder at virke ind på de mere formelle arenaer for (verbal) forhandling i byen, så som offentlige møder, officielle høringer og kommunale planprocesser. Målet skal eksplicit være at undgå reduktionen af de gradvist udviklede associeringer i mødet med den gældende diskurs' meget definerede, flydende betegnere (som det er sket for flere vage urbanismer i mødet med den kreative diskurs), og snarere skabe en ny, praktisk baseret position, der kan forhandle med disse betegnere på et diskursivt plan – en vag udgave af *advocacy planning* (Davidoff). Derfor: Dialog er det moment, hvor de begrebslige associeringer i den kollaborative, sociale associering udkæmper en agonistisk strid med etablerede betegnere om magten til at definere de forestillinger, der bliver vejledende for produktionen af urbane fremtider. Denne begrebsligt *produktive* kapacitet er lige præcis, hvad der er brug for i mødet, for at den urbane dramaturgi kan blive på sporet i skabelsen af selvstændige, urbane værker, som skal være det stadige mål for de tre momenter.

Det sidste moment i de urbane aktioners dramaturgi for udfoldelse af urbaniteten fra de vage rum er altså mere en transcendent og utopisk end en specifik og operationel del af aktionernes praksis. Det betegner den gradvise udvikling af helt nye kulturelle udtryk, selvstændige urbanismer, der med baggrund i de øvrige erfarings-, samarbejds- og dialogbaserede momenter har deres afsæt i livet i byen. På den måde kan alle de urbane aktioners konkrete udtryk indgå i gradvise indkredsninger af nye fælles, sammenhængende kulturer, hvor sprog, billede, lyd, fysik og handling hænger organisk sammen. Ud af alle disse aspekter vokser fortløbende små kulturelle sammenhænge frem – og nye *produktioner* af social rumlighed bliver mulige.

En mere autonom udfoldelse af byens og byboernes potentialer kræver en særlig slags urbanisme, der balancerer på æggen mellem den aktive katalysering af andre former for forhandling, dialog, interaktion og udvikling på den ene side, og den tilbageholdne facilitering af disse processers udfoldelse på deres egne præmisser på den anden. De urbane aktioners særlige dramaturgi udgør således det, man med situationisterne kan karakterisere som *iscenesættelse* af forskellige urbane momenter. Urbanismens 'authorship' er bundet til iscenesættelsen eller konstruktionen af disse sociale, kollaborative og diskursive momenter – enten i samme eller i på hinanden følgende situationer. Momenterne i den urbane dramaturgi skal fra et vagt udgangspunkt gradvist etablere en selvstændig semantisk og praktisk sammenhæng, der, *qua* selvbevidst og sammenhængende kulturelt udtryk, evner at forhandle med den sociale rumligheds allerede etablerede praksisser og forestillinger.

Konklusion

Deltagelsen i skabelsen af konkrete situationer og momenter i en gradvis udfoldet social produktion af urbane værker har været denne artikels perspektiv på temaet for denne tekstsamling. Vi har i det ovenstående med andre ord forsøgt at udfolde en forståelse af deltagelse som den kropslig-æstetiske, sociale og gradvist sproglig- og begrebsliggjorte skabelse og tilegnelse af byen som urbant værk. Vi har samtidig forsøgt at udfolde et begreb om deltagelse, som noget der implicerer en væsentligt grad af autonomi, mægtiggørelse og selvstændiggørelse vis-à-vis etablerede samfundsmæssige interesser, diskurser og praktikker samt et udadvendt og aktionerende engagement i forhold til aktuelle og bredere urbane spørgsmål. Vi har udfoldet dette perspektiv på deltagelse i et samtidigt forsøg på gennem en historisk rekonstruktion at udfolde et begreb om og en strategi for en *situationens urbanisme* og sat denne i relation til en aktuelle københavnske situation, præget af en disciplinerende urbanismes instrumentaliserings af de vage tendenser til autonome urbanismer. Vi har her understreget nødvendigheden af urbane værker, der kan fungere som rumlige resonanskamre og brohoveder for forskellige former for aktioner, der kan udfolde en skabende kultur i øvrige dele af bysamfundet i en kontinuerlig genopdagelse af byen som et kollektivt værk.

LITTERATURLISTE

- Andersen, John, Anne-Marie Tyroll Beck, Catharina Juul Kristensen og Jørgen Elm Larsen. Red. *Empowerment i storbyens rum – et socialvidenskabeligt perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag, 2003.
- Andersen, Steen og Marie Toft-Jensen. Red. *Byen bliver til – en urban håndbog*. København: Forlaget PB43, 2012.
- atelier d'architecture autogérée (aaa). Red. *Urban Act. A handbook for alternative practices*. Plate-forme Européenne de Pratiques et Recherches Alternatives de la Ville (PEPRAV), 2007.
- Awan, Nishat, Tatjana Schneider and Jeremy Till. *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*. London: Routledge, 2011.
- Bertelsen, Johs. *Teatret som læreproces*. København: Fagtryk, 1977.
- Bishop, Claire. "The Social Turn: Collaboration and Its Discontents". *Artforum*, February (2006): 178-183.
- Bishop, Claire. *Artificial Hells. Participatory Art and the Politics of Spectatorship*. London: Verso, 2012.
- Bjerg, Peter. "Pink punk". *Citadel*, februar (2007): 30.
- Bjerg, Peter. "Opbyggerne". *Get Lost - Et atlas over det (u)mulige København*. Red. Kjersti Wikstrøm og Hulda Hallgrimsdottir. Red. København: DAC, 2010. 97-100.
- Bolsjefabrikken. *Frihedsværdi – fra anarki til reformisme*. Internt papir. November 2012.
- Bolt, Mikkel. *Den sidste avantgarde. Situationistisk Internationale hinsides kunst og politik*. København: Forlaget Politisk Revy, 2004.
- Bourriaud, Nicolas. *Relational Aesthetics*. Paris: Presses du reel, 2002.
- "BumZen". *leftfreedomreign*. 29. august 2012. Web. 30. oktober 2014, <http://leftfreedomreign.wordpress.com/2012/08/29/bumzen-5/>.
- Careri, Francesco og Lorenzo Romito. "Stalker and the big game of Campo Boario". *Architecture and Participation*. Red. Peter Blundell Jones, Doina Petrescu og Jeremy Till. London: Routledge, 2005. 226-233.
- Christensen, Bolette. "Lokalitet og politisk kultur – fortællinger fra Indre Nørrebro". *Grus 58* (2000): 41-61.
- Christensen, Pil. "Kampen om fristederne". *Værdikampe - økonomi og samfund*. Red. Peter Nielsen og Lars Poulsen. København: Frydenlund, 2009. 131-149.
- Christiansen, Ole Wugge. "Mellem demonstration og aktion. Gade- og aktionsteater i Danmark i 1970'erne". *City Rumble. Kunst, intervention og kritisk offentlighed*. Red. Mikkel Bolt og Karin Hindsbo. København: Forlaget Politisk Revy, 2005. 30-55.
- Davidoff, Paul. "Advocacy and Pluralism in Planning". *Journal of the American Institute of Planners* 31: 4 (1965): 331-338.
- Debord, Guy. "Foreløbige problemer for konstruktionen af en situation". Oprindeligt i *Internationale situationniste* 1, 1958 (*dansk udgave: Situationistisk Revolution* 1, 1962. 21. november 2014, <<http://www.copenhagenfreeuniversity.dk/konsit.html>>).
- Dewey, John. *Art as Experience*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1958.
- Dienel, H.-L. and M. Schophaus. *Temporary use of urban wasteland and the development of youth cultures*. Working paper, Urban Catalyst, 2002.

- Dome of Visions. "Spaces-in-Between: The City Becoming". 2013. 3. oktober 2014 <<http://domeofvisions.dk/spaces-in-between-the-city-becoming-byens-mellemrum-byens-tilblivelse/>>.
- Eltard-Sørensen, Rune. "Fristeder kigger hinanden i øjnene". Modkraft 22. november 2012, <<http://modkraft.dk/artikel/fristeder-kigger-hinanden-i-øjnene>>.
- Frandsen, Martin Severin og Lene Pfeiffer Petersen. "From 'troublemakers' to problem solvers: designing with youths in a disadvantaged neighbourhood". *Proceedings of the 12th Participatory Design Conference*, Vol. 2 (2012): 105-108.
- Gaardmand, Arne. *Dansk Byplanlægning 1938-1992*. København: Arkitektens Forlag, 1993.
- Hagedorn, Anders og Martin Rosenkreutz Madsen. *Urban co-creation 2640 Charlottevarteret*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2014.
- Hallander, Bjarne et al. *Beboeraktioner. Bolig- og miljøkampe i København. Eksempler, vilkår og perspektiver*. København: NOAH's Forlag, 1978.
- Harvey, David. "The right to the city", *New Left Review* 53 (2008): 23-40.
- Heyden, Mathias. "Evolving Participatory Design: A Report from Berlin, Reaching Beyond", *field 2: 1* (2008): 31-45.
- Jensen, Carsten. *BZ Europa - ungdomsbevægelser i 80'erne*. København: Tiderne Skifter, 1982.
- Jepsen, Jørgen. "Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?". *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985*. Flemming Mikkelsen. Red. Århus: Modtryk, 1986. 275-316.
- Jones, Peter Blundell, Doina Petrescu og Jeremy Till. Red. *Architecture and Participation*. London: Routledge, 2005.
- Jorn, Asger. "Menneskeboliger eller tankekonstruktioner i jernbeton?". *Arkitekten Ugehæfte* 49: 16/17 (1947): 61-68.
- Kester, Grant H.. *The One and the Many. Contemporary Collaborative Art in a Global Context*. Durham: Duke University Press, 2011.
- Kimouche, Djawed og Sarah Skjærbæk Jensen. "Jeg har kun et ord at sige om Refshalevej". *Get Lost - Et atlas over det (u)mulige København*. Kjersti Wikstrøm og Hulda Hallgrimsdottir. Red. København: DAC, 2010. Plakatindlæg.
- Kindon, Sara, Rachel Pain og Mike Kesby. *Participatory Action Research Approaches and Methods: Connecting People, Participation and Place*. London: Routledge, 2007.
- Kjær, Line. "Haven og skrammelpladsen. Selvorganisering og socialkunstpraksis". *SOUP – et midlertidigt kunst- og arkitekturprojekt i Urbanplanen*. Marie Bruun Yde. Red. København: Vandkunsten, 2009. 37-49.
- La Cour, Eva. "Byrummets modhager". Oprindeligt i *SALT* 3: 16. 21. november 2014, <<https://www.yumpu.com/da/document/view/18257850/hent-pdf-openhagen>>.
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe. *Hegemony and Socialist Strategies – Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso, 1985.
- Laneth, Pia Fris. *Respekt – Historier fra Settlementet på Vesterbro*. København: Settlementet, 2011.
- Larsen, Lars Bang. "Social Aesthetics". *Participation*. Claire Bishop. Red. London: Whitechapel Gallery, 2006. 172-183.
- Larsen, Jan Lilliendahl. "En urban kritik: Bidrag fra Lefebvre og nyere urbanister". *Dansk Sociologi* 22: 1 (2011): 87-106.
- Larsen, Jan Lilliendahl. *Politisk urbanitet: Projekter, planer, protester og Supertanker på Krøyers Plads*. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitet. Roskilde, 2007.
- Larsen, Jan Lilliendahl. "Vage rum: "Kreativitet", "midlertidige byrum" og politisk urbanitet". *Byen i bevægelse: mobilitet, politik, performativitet*. John Andersen, Malene Freudendal-Pedersen, Lasse Koefoed, Jonas Larsen. Red. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag. 148-166.
- Lefebvre, Henri. *Introduction to Modernity*. New York: Verso, 1995.
- Lefebvre, Henri. *Key Writings*. London/New York: Continuum, 2003.
- Lefebvre, Henri. "Reflections on the politics of space". *Antipode* 8 (1976): 30-37.
- Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell, 1991.
- Lehtovuori, Panu. "Weak places: Thoughts on strengthening soft phenomena". *City* 4: 3 (2000): 398-415.
- Lévesque, Luc. "Montréal, l'informe urbanité des terrains vagues. Pour une gestion créatrice du mobilier urbain". *Annales de la recherche urbaine* 85 (1999): 47-57.
- Marling, Gitte og Kiib, Hans. *Instant City @ Roskilde Festival*. Aalborg: Aalborg University Press, 2011.
- Mikkelsen, Flemming og Rene Karpantschof. "Youth as a Political Movement: Development of the Squatters' and Autonomous Movement in Copenhagen, 1981-1995". *International Journal of Urban and Regional Research* 25, 3 (2001): 609-628.
- Moyersoen, Johan. "Autonomy and Inclusive Urban Governance. A Case of Glocal Action: City Mine(d) in Brussels". *Can Neighbourhoods Save the City?* Frank Moulaert, Erik Swyngedouw, Flavia Martinelli, Sara Gonzalez. Red. London: Routledge, 2009. 153-167.
- Moyersoen, Johan. "The role of the tertius as initiator of urban collective action". *SINGOCOM – EU 5th Framework Programme Project*. 30. oktober 2014 <<http://users.skynet.be/bk368453/singocom/indepth/brussel/limit/limit.pdf>>.
- Nicolas-Le Strat, Pascal. *Expérimentations politiques*. Paris: éditions Fulenn, 2007.
- Nielsen, Kurt Aagaard & Lennart Svensson. Red. *Action Research and Interactive Research: Beyond practice and theory*. Maastricht, Netherland: Shaker Publishing, 2006.
- Nikolaj Kunsthal. "Take Part: Artreach". *Kunsten og institutionen i brugerinddragelsens kunstalter*. København: Nikolaj Kunsthal, 2012.
- Samson, Kristine. "Den performative by – design, planlægning og oplevelser". *Byen i bevægelse: mobilitet, politik, performativitet*. John Andersen, Malene Freudendal-Pedersen, Lasse Koefoed, Jonas Larsen. Red. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag. 219-242.
- Socialministeriet. *Kunst i udsatte boligområder – en inspirationsguide*. København: Socialministeriet, 2010.
- Supertanker. "Fra "kreativ midlertidighed" til urban dramaturgi". *Byen bliver til – en urban håndbog*. Steen Andersen og Marie Toft-Jensen. Red. København: Forlaget PB43, 2012. 260-267.
- Søberg, Martin & Djawed Kimouche. "Om frizoner i dansk byplanlægning". *Dansk Sociologi* 22: 1 (2011): 111-121.
- Thomsen, Leif. *Den autoritære by: Storbykrise, bykampe, sociale bevægelser og lokal magt*. København: Akademisk Forlag, 1981.
- Yde, Marie Bruun. Red. *SOUP – et midlertidigt kunst- og arkitekturprojekt i Urbanplanen*. København: Vandkunsten, 2009.
- Wedel-Brandt, Jeppe. "Når gaden taler". *Øjeblikket* 14: 48 (2007): 13-15.
- Ørum, Tania og Marianne Ping Huang. Red. *En tradition af opbrud. Avantgardernes tradition og politik*. Forlaget Spring, 2005.

